

Иманкулова С.Э.

педагогика илимдеринин кандидаты, доцент

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

saadatesen@gmail.com

Секирбекова С. Б.

магистрант

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

sekirbekova87@mail.ru

ИНТЕРАКТИВДҮҮ ОКУТУУ СТУДЕНТТЕРДИН ТААНЫП-БИЛҮҮ ИШМЕРДҮҮЛҮГҮН АКТИВДЕШТИРҮҮНҮН ЗАМАНБАП БАГЫТЫ

Аннотация: Бул макала интерактивдүү окутуу аркылуу студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүү маселесине арналат. Заманбап билим берүү педагогдордон студенттердин таанып-билүү иш-аракеттерин активдештирүү үчүн натыйжалуу ыкмаларды издөөнү талап кылат. Мындай ыкмалардын бири интерактивдүү окутуу болуп саналат, ал окуучуларды диалог, кызматташуу жана заманбап технологияларды колдонуу аркылуу таанып-билүү процессине тартууга багытталган. Окутуунун салттуу усулдарынан айырмаланып, интерактивдүү технологиялар студенттердин окуу процессиндеги активдүү позициясына басым жасап, аларды өз алдынча чечим табууга жана изилденип жаткан материалды терең түшүнүүгө түрткү берет. Интерактивдүү окутуунун негизги максаты жөн гана билим берүү эмес, студенттердин сынчыл ой жүгүртүүсүн, өз алдынча маалымат издөө көндүмдөрүн калыптандырууга жана окуу тобунда натыйжалуу өз ара аракеттенүүгө шарт түзүү болуп саналат.

Макаланын алкагында студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүүнүн актуалдуулугу, интерактивдүү окутуунун мааниси, жогорку окуу жайындагы орду, түрлөрү жана колдонуу критерийлери каралат.

Негизги сөздөр: таанып-билүү, активдештирүү, ишмердүүлүк, интерактивдүү окутуу, принцип, усул, ыкма, стратегия, технология, критерий, студент, окутуучу, жогорку окуу жайы.

Иманкулова С. Э.

кандидат педагогических наук, доцент

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

saadatesen@gmail.com

Секирбекова С. Б.

магистрант

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

sekirbekova87@mail.ru

ИНТЕРАКТИВНОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК СОВРЕМЕННОЕ НАПРАВЛЕНИЕ АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

Аннотация: Данная статья посвящена вопросу активизации познавательной деятельности студентов посредством интерактивного обучения. Современное образование требует от педагогов поиска эффективных методов активизации познавательной деятельности студентов. Одним из таких подходов является интерактивное обучение, которое направлено на вовлечение учащихся в когнитивный процесс посредством диалога, сотрудничества и использования современных технологий. В отличие от традиционных методов обучения, интерактивные технологии фокусируются на активной позиции студентов в процессе обучения, побуждая их находить решения самостоятельно и глубоко понимать изучаемый материал. Основная цель интерактивного обучения не только обучение, но и создание условий для развития у студентов критического мышления, навыков самостоятельного поиска информации и эффективного взаимодействия в учебной группе.

В рамках статьи будут рассмотрены актуальность активизации познавательной деятельности студентов, значение интерактивного обучения, его место в высшем учебном заведении, виды и критерии применения.

Ключевые слова: познание, активизация, деятельность, интерактивное обучение, принцип, метод, прием, стратегия, технология, критерий, студент, преподаватель, высшее учебное заведение.

Imankulova S.E.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Kyrgyz State University named after I. Arabaev
Bishkek c.
saadatesen@gmail.com

Sekirbekova S. B.

master's student
Kyrgyz State University named after I. Arabaev
Bishkek c.
sekirbekova87@mail.ru

INTERACTIVE LEARNING AS MODERN DIRECTION OF ACTIVATING STUDENTS' COGNITIVE ACTIVITY

Abstract: This article is devoted to the issue of enhancing the cognitive activity of students through interactive learning. Modern education requires teachers to search for effective methods of activating students' cognitive activity. One of these approaches is interactive learning, which aims to involve students in the cognitive process through dialogue, collaboration and the use of modern technologies. Unlike traditional teaching methods, interactive technologies focus on the active position of students in the learning process, encouraging them to find solutions on their own and deeply understand the material being studied.

The main purpose of interactive learning is not only to teach, but also to create conditions for the development of students' critical thinking, independent information retrieval skills and effective interaction in the study group. The article will consider the relevance of enhancing

students' cognitive activity, the importance of interactive learning, its place in higher education, types and criteria of application.

Key words: cognition, activation, activity, interactive learning, principle, method, technique, strategy, technology, criterion, student, teacher, higher educational institution.

Изилдөөнүн актуалдуулугу. Азыркы учурда дүйнө жүзүндө жогорку билим берүү системасында чоң өзгөрүүлөр болуп жатат. Мына ошол өзгөрүүлөргө, жаңыланууларга туура келүү максатында, замандан артта калбай, башка мамлекеттердин өнүгүү деңгээлине туура келүү максатында Кыргыз Республикасынын билим берүү системасы да ошол багытта өнүгүүгө аракеттерди жасап жатат.

Ошол аракеттердин бири бул 2021-2040-жылдары Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүү программасы болуп саналат. Бул программа Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2012-жылдын 23-мартындагы № 201 [ТОКТОМУ](#) менен бекитилген 2012-2020-жылдары Кыргыз Республикасында Билим берүүнү өнүктүрүү стратегиясына киргизилген реформаларды ишке ашырууну улантуу максатында иштелип чыккан жана программалык документ болуу менен тиешелүү чөйрөдөгү мамлекеттик саясатты аныктайт.

Мына ушул негизги документте “эскилиги жеткен окутуу ыкмалары, окутуучу курамдын инновацияларды кабыл алуунун төмөн болушу да билим берүүнүн сапатына терс таасирин тийгизет, анткени ал эмгек рыногунун талаптарына жана коомдун суроо-талаптарына ылайык келбейт” – деген маанилүү көйгөй белгиленген [6]. Муну менен биз салттуу окутуунун беделине шек келтирип жаткан жокпуз. Жөн гана инновациялардын, жаңы технологиялардын жана интерактивдүү окутууну билим берүүдө салттуу окутуу менен биргеликте колдонсок, келечектеги кесип ээлери замандын талабына жооп берет деген гана өңүттө айтып жатабыз.

Теориялык негиздери. Билим берүүдөгү көптөгөн жаңылануулардын ичинен биз, интерактивдүү окутууга кененирээк токтолсок. Заманбап билим берүү педагогдордон студенттердин таанып-билүү иш-аракеттерин активдештирүү үчүн натыйжалуу усулдарды, ыкмаларды, стратегияларды издөөнү талап кылат. Мындай ыкмалардын бири интерактивдүү окутуу болуп саналат, ал студенттерди диалог, кызматташуу жана заманбап технологияларды колдонуу аркылуу таанып билүү процессине тартууга багытталган. Окутуунун салттуу усулдарынан айырмаланып, интерактивдүү усулдар студенттердин окуу процессиндеги активдүү позициясына басым жасап, аларды өз алдынча чечим табууга жана изилденип жаткан материалды терең түшүнүүгө түрткү берет.

Билим берүү процессин уюштурууда компетенттүүлүк мамиле окутуучудан окуу процессин өзгөртүүнү талап кылат: анын түзүлүшү, ишмердүүлүктү уюштуруу формалары, субъекттердин өз ара аракеттенүү принциптери. Бул педагогдун ишинде артыкчылык баарлашуунун диалогдук усулдарына, чындыкты биргелешип издөөгө, ар кыл чыгармачылык ишмердүүлүккө берилерин билдирет. Мунун баары интерактивдүү окутуу усулдарын жана ыкмаларын колдонуу менен ишке ашырылат.

Окуу эки тараптуу процесс. Окутуунун борборунда студенттин таанып-билүү иш-аракеттери, аны үйрөнүү, кубулуштардын жана процесстердин кеңири чөйрөсүн таанып-билүүгө, изилденип жаткан процесстер менен илимий билимдин чөйрөлөрүнүн ортосундагы тереңирээк жана олуттуу байланыштарды жана көз карандылыктарды билүүгө карай туруктуу кыймылы турат [5, 66-б.].

"Интерактив" деген сөз бизге англис тилинен келген. "interact" – "Inter" – бул

“биргелешкен”, «act» – аракет кылуу деп которулат. Интерактивдүүлүк – кимдир бирөө (адам) же кандайдыр бир нерсе (мисалы, компьютер) менен баарлашуу, диалог режиминде өз ара аракеттенүү же болуу жөндөмүн билдирет.

Кыргыз элинин белгилүү педагогдору А. Муратов жана К. Акматов өздөрүнүн “Мугалимдин устаттыгы жана окутуунун жаңы технологиялары” аттуу китебинде: “интерактивдүү окутуу сабактары окутуу процессинин бардык катышуучуларынын жалпы окуу темасынын үстүндө иштөө процессинде субъект-субъект катнаштын жана инсандык өз ара аракеттенүүнүн негизинде курулат” – деген аныктаманы беришкен [4, 212-б.].

Дагы бир түшүндүрмөгө токтолсок: “интерактивдүү окутуу – бул студенттердин биргелешкен иш-аракеттери түрүндө жүзөгө ашырылуучу таанып-билүү иш-аракеттерин уюштуруунун атайын формасы. Бардык катышуучулар бири-бири менен өз ара аракеттенишет, маалымат алмашышат, көйгөйлөрдү биргелешип чечишет, кырдаалды моделдешет, башкалардын иш-аракеттерин жана өз жүрүм-турумун баалашат, көйгөйдү чечүү боюнча ишкер кызматташтыктын чыныгы атмосферасына чөмүлүшөт. Интерактивдүү окутуунун мааксаттарынын бири – окуунун ыңгайлуу шарттарын түзүү, анда студент өзүнүн ийгилигин, интеллектуалдык жөндөмдүүлүгүн сезип, окуу процессинин өзү жемишгүү болот” – деп жазылат.

Педагогиканын тарыхы боюнча адабияттарды теориялык жактан талдоо жүргүзгөнүбүздө интерактивдүү методикалардын жана технологиялардын прототиби жана аларды билим берүү процессинде колдонуунун башталышы ХХ кылымдын 20-30-жылдарында иштелип чыккан имитациялык оюндарды кароого болорун көрсөттү. Мындан тышкары, ушул мезгилде долбоордук, лабораториялык-бригадалык, өндүрүшгүк жана эмгектик экскурсиялар, практикалар сыяктуу активдүү жана интерактивдүү усулдар кеңири практикаланган. Бул методикаларды андан ары иштеп чыгуу В.А. Сухомлинскийдин (60-жж.), ошондой эле “кызматташтык педагогикасы” (70-80-жж.) В. Ф. Шаталовдун, Ш. А. Амонашвилинин, С. Н. Лысенковалардын эмгектеринде бар.

Билим берүү процессинде интерактивдүү окутуунун жана усулдарын колдонуунун мааниси, биринчи кезекте, адистерди даярдоонун сапатын жогорулатууда турат.

Бул ыкмалардын мааниси төмөндөгүдө:

- студенттердин окуу-таанып билүү активдүүлүгүн, окуу сабактарына болгон кызыгуусун жогорулатууда;
- өз алдынча ой жүгүртүү иш-аракеттерин жаратуу;
- студенттин чыгармачылык потенциалын өнүктүрүү;
- чарчоонун алдын алуу, келечектеги адисти окутуу жана тарбиялоо үчүн ыңгайлуу шарттарды түзүү; и
- кесиптик-маанилүү Инсандык сапаттарды калыптандыруу үчүн шарттарды түзүү ж. б.

Интерактивдүү окутууну колдонууда натыйжа бериши үчүн биз сөзсүз түрдө принциптерге таянабыз. Алар төмөнкү принциптер:

1. Студенттердин активдүүлүгү – окуу процесси студенттердин окуу маселелерин чечүүгө катышуу принцибине негизделет, бул билимди тереңирээк өздөшгүрүүгө өбөлгө түзөт.
2. Өз ара аракеттенүү – окуу пикир жана идея алмашуу аркылуу ишке ашат, бул коммуникативдик жана социалдык көндүмдөрдүн өнүгүшүнө түрткү берет.

3. Рефлексия – окутуунун ар бир баскычынан кийин студенттер өз иш-аракеттерин жана натыйжаларын талдап чыгышат, бул окуу жетишкендиктерин өркүндөтүүгө жана материалды жакшыраак түшүнүүгө жардам берет.

4. Ийкемдүүлүк жана адаптация – окуу процесси ар бир окуучунун мүмкүнчүлүктөрүнө жана муктаждыктарына ылайыкташтырылып, окутууну жекелештирет.

Белгилүү педагог И.Б. Бекбоев мындай дейт: “жаны материалды окуп үйрөнүүдө таанып билүүчүлүк иш-аракетинин бүткүл цикли: – даярдануу, – кабыл алып түшүнүү, – баамдап билүү, – жалпылоо жана системалаштыруу, – колдонуу, – контролдоо деген схема боюнча ишке ашырылууга тийиш” [1, 173-б.].

Сабак учурунда колдонгон усул болобу, ыкма, стратегия болобу, анын конкреттүү критерийлери болбосо ал эч кандай натыйжа бербейт. «Илимдин жана билим берүүнүн учурдагы көйгөйлөрү» аттуу окуу куралынын авторлору интерактивдүү окутуу моделинин негизги критерийлерин сунушгашкан.

Алар төмөнкүлөр:

- формалдуу эмес талкуулоо мүмкүнчүлүгү, материалды эркин көрсөтүү, семинарларды жана / же практикалык сабактарды көбөйтүүдө лекция сааттарын кыскартуу;
- коллективдик күч-аракетти, студенттердин демилгесин талап кылган группалык тапшырмалардын болушу;
- семестрде туруктуу контроль, жазуу иштерин аткаруу [2, 246-б.].

Сабактарды өткөрүүнүн салттуу формаларына салыштырмалуу интерактивдүү окутууда окутуучу менен студенттин өз ара аракеттенүүсү өзгөрөт: педагогдун активдүүлүгү окуп жаткандардын активдүүлүгүнө орун берет, ал эми педагогдун милдети алардын демилгеси үчүн шарттарды түзүү болуп калат. Диалогдук окутууда студенттер сынчыл ой жүгүртүүнү, кырдаалды жана тиешелүү маалыматты талдоонун негизинде татаал маселелерди чечүүнү, альтернативдүү пикирлерди таразалоону, ойлонулган чечимдерди кабыл алууну, дискуссияларга катышууну, башка адамдар менен баарлашууну үйрөнүшөт. Бул үчүн сабактарда жуп жана топтук иштер уюштурулат, изилдөө долбоорлору, ролдук оюндар колдонулат, документтер жана ар кандай маалымат булактары менен иштейт, чыгармачылык иштер жүргүзүлөт. Студент окуу процессинин толук кандуу катышуучусу болуп калат, анын тажрыйбасы билим берүүнүн негизги булагы катары кызмат кылат. Мугалим даяр билим бербейт, бирок студенттерди маалыматты өз алдынча издөөгө үндөйт жана окуу процессинде жардамчы катары кызмат кылат.

Окутуунун интерактивдүү технологияларынын түрлөрү.

Интерактивдүү окутууда окуу процессинин контекстине жана максаттарына жараша натыйжалуу колдонула турган көптөгөн методикалар бар. Алардын кээ бир түрлөрүнө токтоло кетели:

1. Дискуссиялар жана дебаттар. Алар студенттерди өз ой-пикирин билдирүүгө, талашып-тартышууга жана өз көз карашын коргоого түрткү берет, бул сынчыл ой жүгүртүүнү өркүндөтөт.

2. Ролдук оюндар жана имитациялык моделдер. Бул ыкма студенттерге чечим кабыл алууну талап кылган реалдуу же окшоштурулган кырдаалдарга чөмүлүүгө мүмкүндүк берет. Мындай оюндар чыгармачылыкты жана командада иштөө жөндөмүн өрчүтөт.

3. Кейс методдору (case study). Студенттер конкреттүү турмушдук кырдаалдарды (кейстерди) талдайт, бул билим алууга гана эмес, аны иш жүзүндө колдонууну үйрөнүүгө да мүмкүндүк берет.

4. Мээге чабуул. Бул ыкма чыгармачылыкты өнүктүрүүгө жана жамааттык иш чөйрөсүндө жаңы идеяларды тез жаратуу жөндөмүнө жардам берет.

5. Тегерек столдор жана долбоорлор. Маселелерди жамааттык талкуулоо жана долбоорлорду ишке ашыруу изилдөө жана аналитикалык көндүмдөрдү өркүндөтөт.

6. Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды (МКТ) колдонуу. Окуу процессине санариптик куралдарды (вебинарлар, онлайн талкуулар, виртуалдык класстар) киргизүү окуу процессин ар тараптуу жана заманбап студентке ылайыкташтырууга мүмкүндүк берет.

Жогорку квалификациялуу, компетенттүү жана кесипкөй жоопкерчиликтүү педагог алуу үчүн, студенттерге сабак өтүүдө интерактивдүү технологияларды максаттуу жана билгичтик менен пайдалануу, болочок педагогдордун негизги компетенттүүлүгүн өнүктүрүү, кесиптик жөндөмдөрүн жана көндүмдөрүн калыптандыруу зарыл. Ошентип, жаңы өнүгүп келе жаткан билим берүү чөйрөсүн түзүү маселесин чечүүдө заманбап педагогикалык технологиялар зор мааниге ээ болууда [3, 2-б.].

Баарынан маанилүүсү, сабактарды өткөрүүнүн интерактивдүү формалары:

- окуучулардын кызыгуусун арттырат;
- окуу процессине ар бир студенттин активдүү катышуусун кубаттайт;
- ар бир студенттин сезимдерине кайрылат;
- окуу материалын натыйжалуу сиңирүүгө көмөктөшөт;
- студенттерге көп пландуу таасир этет;
- пикир билдирүү (аудиториянын реакциясы);
- студенттердин ой-пикирлерин жана мамилелерин калыптандырат;
- жашоо көндүмдөрүн калыптандырат;
- жүрүм-турумдун өзгөрүшүнө көмөктөшөт.

Жогорку окуу жайында интерактивдүү окутууну уюштуруунун негизги эрежелери:

Биринчи эреже. Ишке тигил же бул өлчөмдө бардык катышуучулар тартылууга тийиш. Ушул максатта, талкуу процессине бардык катышуучуларды камтыган технологияны колдонуу пайдалуу.

Экинчи эреже. Катышуучулардын психологиялык даярдыгына кам көрүү керек. Бул иш-чарага келип, баары эмес, психологиялык жактан иштин тигил же бул түрлөрүнө түздөн-түз киргизүү үчүн даяр экендиги жөнүндө сөз болуп жатат. Буга байланыштуу жылытуу, ишке активдүү катышкандыгы үчүн дайыма дем берүү, өзүн-өзү ишке ашырууга мүмкүнчүлүк берүү пайдалуу.

Үчүнчү эреже. Интерактивдүү технологияны үйрөнүүчүлөр көп болбошу керек. Катышуучулардын саны жана окутуунун сапаты түздөн-түз байланышта болушу мүмкүн. Катышуучулардын оптималдуу саны - 25 адамга чейин.

Төртүнчү эреже. Бөлмө катышуучуларга чоң жана кичине топтордо ишгөө үчүн трансплантациялоону жеңилдетүү үчүн ушундай эсептөө менен даярдалышы керек.

Бешинчи эреже. Жол-жоболорду жана регламентти так бекитүү (фиксациялоо). Бул эң башында макулдашылып, аны бузбоого аракет кылуу керек. Мисалы: бардык катышуучулар ар кандай көз карашка карата толеранттуулукту көрсөтүшөт, ар кимдин сөз эркиндигине болгон укугун сыйлашат, анын кадыр-баркын сыйлашат.

Алтынчы эреже. Семинардын катышуучуларын топторго бөлүүгө көңүл буруңуз. Алгач ыктыярдуулуктун негизинде курулган жакшы. Андан кийин тандоо принцибин колдонуу туура болот.

Интерактивдүү окутууну киргизүүнүн көйгөйлөрү жана чакырыктары.

Айкын артыкчылыктарга карабастан, интерактивдүү окутуу методдорун билим берүү программаларына киргизүү бир катар кыйынчылыктарга туш болууда:

1. Мугалимдердин жетишсиз даярдыгы. Бардык эле мугалимдер заманбап интерактивдүү методикаларга ээ эмес жана аларды окуу иш-аракеттеринде колдонууга даярдыгы начар.

2. Техникалык чектөөлөр. Интерактивдүү окутууда МКТны колдонуу заманбап техникалык ресурстарга жетүүнү талап кылат, бул бюджеттик мекемелерде дайыма эле мүмкүн боло бербейт.

3. Студенттердин мотивация көйгөйлөрү. Бардык эле студенттер окуу процессине активдүү катышууга даяр эмес, айрыкча салттуу окутуу ыкмаларына көнүп калгандар.

4. Эмгекти көп талап кылгандыгы жана уюштуруу татаалдыгы. Интерактивдүү сабактарды өткөрүү окутуучудан көбүрөөк даярдык жана уюштуруу убактысын, ошондой эле окуу тобун башкаруу көндүмдөрүн талап кылат.

Жыйынтык. Интерактивдүү окутуу студенттерди окуу процессине активдүү тартууга багытталган ыкма. Бул ыкма билимди өздөштүрүүгө гана эмес, сынчыл ой жүгүртүүнү, баарлашуу көндүмдөрүн жана өз алдынча окуу жөндөмүн өнүктүрүүгө жардам берет. Интерактивдүү окутуу жогорку мотивацияны, билимдин бекемдигин, чыгармачылыкты жана фантазияны, коммуникабелдүүлүктү, активдүү турмуштук позицияны, командалык духту, индивидуалдуулуктун баалуулугун, сөз эркиндигин, ишмердүүлүккө басым жасоону, өз ара урматтоону жана демократиялуулукту камсыз кылат.

Интерактивдүү окутуу студенттердин таанып-билүү иш-аракеттерин активдештирүүгө жана алардын кесиптик компетенцияларын өнүктүрүүгө көмөктөшүүчү заманбап билим берүүнүн маанилүү багыты болуп саналат. Ал билим берүү процессинин сапатын жогорулатуу үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөрдү ачат, аны ийкемдүү, жекелештирилген жана мотивациялуу кылат. Аны ишке ашыруу менен байланышкан бир катар кыйынчылыктарга карабастан, окутуунун интерактивдүү методдорун интеграциялоо глобалдык дүйнөнүн чакырыктарына даяр заманбап адистерди даярдоо жолундагы зарыл кадам болуп саналат.

Пайдаланылган адабияттардын тизмеси:

1. Бекбоев И.Б. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери. – Б., 2010. – 304 б.
2. Калдыбаева А.Т. Илимдин жана билим берүүнүн учурдагы көйгөйлөрү / А.Т. Калдыбаева, Г.К. Кудайбердиева, К.У. Алиева, С.Э. Иманкулова, А.С. Машанова // жогорку окуу жайларынын магистранттары үчүн окуу куралы – Бишкек, 2023. – 270 б.
3. Калдыбаева, А. Т. Роль современных педагогических технологий в формировании компетентности студентов-педагогов / А. Т. Калдыбаева, Т. М. Бектуров, С. Э. Иманкулова // Бюллетень науки и практики. – 2023. – Т. 9, № 11. – С. 418-422. – DOI 10.33619/2414-2948/96/55. – EDN GQSLAU.
4. Муратов А., Акматов К. Мугалимдин устаттыгы жана окутуунун жаңы технологиялары. – Б.: Таалим, 2023. – 520 б.

5. Педагогика высшей школы. Курс лекций для магистрантов /сост.: Панкова Т.В. КГУ им.И.Арабаева. – Б.: 2008 – 164с.
6. 2021-2040-жылдары Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүү программасы

Рецензент: философия илимдеринин PhD доктору, доценттин м.а. Ибраева А.Т.